
*Роман
Самчук*

СПЕЦИФІКА ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ АН УРСР У 1980-х роках

Нині Національна академія наук України святкує сторіччя від дня заснування. Ця подія є непоганою нагодою для дослідника, щоб проаналізувати історичні віхи її розвитку. Для мене як для історика філософії надзвичайно цікавим є пізньорадянський період історико-філософських досліджень, які здійснювали в Інституті філософії тоді ще АН УРСР. Цей період можна назвати світоглядною межею між двома віхами розвитку української історії філософії: радянського (тоталітарного) та українського (незалежного) періодів.

У першу чергу варто наголосити те, що питання філософської спадщини радянського періоду є складним та неоднозначним. Нині багато філософів критикують надбання цього часу. Звісно, що важко буде не погодитися з тими, хто стверджує, що за радянських часів філософію було підпорядковано ідеологічній лінії партії тоталітарної держави, якою, безперечно, був Радянський Союз. Слушними є також закиди щодо того, що філософія не може повноцінно розвиватися в тоталітарному чи авторитарному суспільстві. Проте не все так просто, як видається на перший погляд: розгляд філософських досліджень, які здійснювали в той період, лише в негативному ключі, є поверховим та не-об'єктивним. Варто також підкреслити, що і за радянських часів були періоди «відлиги», коли ідеологічний тиск на науку послаблювали, що, у свою

чергу, позитивно відображалось на наукових студіях. Вибір саме цього періоду для дослідження зумовлено тим, що він є однією з вузлових віх розвитку української філософії. Головним чином це пов'язано зі зміною політичного курсу держави, який отримав назву «перебудова».

Саме за часів «перебудови» радянської держави відбувається і «перебудова» вітчизняної філософії. Закономірно, що лібералізація політичного режиму відкрила нові можливості для філософських досліджень. В Інституті філософії АН УРСР в цей час започатковують нові напрямки досліджень: філософської думки Київської Русі, комунікативної філософії, набувають стрімкого розвитку раніше розпочаті дослідження феноменології, філософії життя, екзистенціалізму, неофройдизму, концепцій теоретиків індустріального та постіндустріального суспільства, постмодернізму. Слід наголосити те, що саме у 1980-х роках започатковують напрямки досліджень, які є актуальними й нині, розробка яких має продовження і в наш час.

Упродовж 1980-х років історико-філософською проблематикою в Інституті філософії АН УРСР займалися два профільні відділи — відділ історії філософії на Україні та відділ сучасної зарубіжної філософії (зауважимо, що впродовж досліджуваного періоду відділи кілька разів змінювали назву). Варто зазначити, що 1970-ті — початок 1980-х років в історико-філософських дослідженнях ознаменовані посиленням такої методологічної стратегії наукового дослідження, як *«критика буржуазної філософії»*, що було зумовлено завершенням періоду «відлиги» та початком етапу посилення ідеологічного пресингу та підпорядкування наукових досліджень політичному курсу комуністичної партії, який тривав до вже згадуваної «перебудови».

Дослідженням історико-філософських студій Інституту філософії присвячено праці О. Вдовиної, В. Горського, С. Йосипенка, С. Кудрі, В. Лісового, М. Симчича, О. Шеремети. Проте варто зауважити, що ці дослідження присвячено відділові історії філософії на Україні і вони лише частково охоплюють 1980-ті роки. Натомість зовсім недослідженою є діяльність відділу історії зарубіжної філософії, що зумовлює певний дисбаланс у бібліографії, присвяченій діяльності цих двох відділів. Такий стан справ пояснюють два чинники: згадані дослідники є нині чи були раніше співробітниками відділу сучасної філософії на Україні; дослідження цього відділу були менш політично заангажованими, оскільки стосувалися історії вітчизняної філософської думки періоду Київської Русі, яку подавали під певним «ідеологічним соусом». Більший простір для дослідницьких інтерпретацій зумовлювало також те, що співробітники цього відділу працювали з текстами, які не мали гострої політичної ваги. Натомість відділ історії сучасної зарубіжної філософії працював у річищі ідеологічної боротьби із світоглядними настановами сучасної буржуазної філософії. Внаслідок цього науковці у своїх працях часто були вимушені не просто аналізувати чи полемізувати із своїми західними «опонентами», а й гостро критикувати їхні праці та погляди, вказуючи на вади їхніх методологічних настанов.

У 1980-х роках відділ історії філософії на Україні розпочинає роботу над дослідженням філософської думки Київської Русі. Звертання до дослідження цього періоду, на думку О. Вдовиної, значним чином було зумовлене тогочасним ідеологічним кліматом, а конкретним поштовхом було широко відзначуване 1982 року 1500-ліття заснування Києва, що, на переконання О. Вдовиної, є типовою радянською традицією «цифрової символіки», наукових та інших трудових здобутків «до ювілею». Ще одним з ідеологічних моментів, які супроводжували звертання до цієї проблематики, було те, що ювілей Києва було використано як вдалий привід для актуалізації теми спільності культур трьох братніх народів (українського, російського та білоруського), а також теми міжслов'янської єдності (найчастіше із залученням болгарського народу) [Вдовина, 2013: с. 49]. Результатом проведених досліджень стала ціла низка персональних та колективних монографій, збірників праць, статей, матеріалів конференцій, круглих столів¹.

Слід зазначити, що дослідницький ареал відділу історії філософії в Україні впродовж 1980-х років не було обмежено філософською думкою доби Київської Русі. В цей період відбувається також подальше поглиблення історико-філософських досліджень доби раннього модерну: вивчення передмогилянського періоду української філософії, що знайшло свій вияв у дослідженні філософії в Острозькій академії та братських школах, філософських ідей, відображених у полемічній літературі. За результатами здійснених досліджень було видано кілька монографій².

Що стосується відділу сучасної зарубіжної філософії, то в цей час відбувається звернення до філософсько-антропологічної соціально-філософської проблематики та філософії культури, що засвідчують видані праці відділу³.

¹ Див.: *Философская мысль в Киеве: Историко-философский очерк.* — К.: Наукова думка, 1982; *У истоков общности философских культур русского, украинского и болгарского народов: Сборник научных трудов / Отв. ред. В.С. Горский.* — К.: Наукова думка, 1983; *Исторические традиции философской культуры народов СССР и современность: Сборник научных трудов.* — К.: Наукова думка, 1984; *Человек и история в средневековой философской мысли русского, украинского и белорусского народов: Сборник научных трудов.* — К.: Наукова думка, 1987; *Горский В.С. Философские идеи в культуре Киевской Руси XI — начала XII в.* — К.: Наукова думка, 1988; *Отечественная общественная мысль эпохи Средневековья.* — К.: Наукова думка, 1988.

² Див.: *Пам'ятки братських шкіл на Україні: кінець XVI — початок XVII ст.: Тексти і дослідження.* — К.: Наукова думка, 1988. — 566 с.; *Памятники этической мысли на Украине XVII — первая половина XVIII ст.* — К.: Наукова думка, 1987; *Паславський І.В.* З історії розвитку філософських ідей на Україні (кінець XVI — першої третини XVII ст.). — К.: Наукова думка, 1984; *Нічик В.М., Литвинов В.Д., Стратій Я.М.* Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI — початок XVII ст.). — К.: Наукова думка, 1990. — 384 с.

³ Див.: *Концепция контркультуры: кризис методологии.* — К.: Наукова думка, 1980; *Несостоятельность антикоммунистических концепций общественного развития.* — К.: Наукова думка, 1982; *Идеалистическая философия и идеалистические доктрины современной буржуазии.* — К.: Наукова думка, 1983; *В плену социальных иллюзий.* — К.: Политиздат Украины, 1983; *Современная буржуазная философия человека.* Критиче-

Як бачимо з назв публікацій, значна кількість досліджень мала ідеологічне спрямування, їх виконували у фарватері тогочасної ідеологічної боротьби. Проте варто звернути увагу на те, що часто назва не відповідала змісту книги, а була необхідністю. Є. Бистрицький з цього приводу зазначає, що не всі вимушено дотримувалися підцензурних правил «хорошого тону», цитуючи у передмовах і наводячи у своїх текстах класиків марксизму: «Проте ми після вимушеного цитування класиків марксизму друкували наші оригінальні, а часом й просто немарксистські речі» [Бистрицький, 2003: с. 7]. Щодо цієї проблеми цікавими, на наше переконання, є погляди В. Лісового, який вважав, що будь-який гуманітарій, в тому числі й філософ, за часів комуністичного режиму неминуче поставав перед вибором: або він відважується йти на конфлікт із догмами філософії марксизму-ленінізму і в такому разі має бути готовим до всіляких репресій та ув'язнення, або ж, уникаючи конфлікту з офіційною ідеологією, змушений обирати шлях компромісу. У цьому другому випадку він змушений пристосовуватися до ідеологічних заборон, щоб можна було робити щось позитивне у межах можливого. Одним із найпоширеніших таких прийомів було застосування захисної риторики: автори посилалися на класиків марксизму чи на матеріали чергового з'їзду КПРС, особливо часто це можна зустріти на початку статті, щоб забезпечити собі можливість висловлювати думки, націлені на руйнування догм та критику різного роду примітивізацій [Лісовий, 2007: с. 71–72].

Як ми зазначили вище, у 1980-х роках у відділі сучасної зарубіжної філософії було розпочато дослідження комунікативної філософії. Варто зробити наголос на тому, що цей напрямок дослідження на той час не мав аналогів у СРСР. Піонерами дослідження комунікативної філософії були А. Ермоленко та Л. Ситніченко. До цієї проблематики вони звертаються у низці своїх праць⁴. Ще одним напрямком досліджень, які не мали аналогів,

ский анализ. — К.: Наукова думка, 1985; *Любовий Я.В.* Критический анализ философии культуры Томаса Элиота. — К.: Наукова думка, 1982; *Полищук Н.П.* Плюрализм и современная буржуазная философия: Мировоззренческий аспект. — К.: Наукова думка, 1985; *Лях В.В.* Рационализм и иррационализм в современной буржуазной социальной философии. — К.: Наукова думка, 1986; *Критика буржуазных концепций науки.* — К.: Наукова думка, 1986; *Сучасний капіталізм: суспільство проти особи.* — К.: Політвидав, 1986; *Личность в буржуазном обществе: тенденции 80-х годов.* — К.: Наукова думка, 1988; *Современный антикоммунизм: социально-философские концепции. Критический анализ.* — К.: Наукова думка, 1988; *Буржуазная «индустрия сознания» (Критический анализ форм и методов империалистической пропаганды).* — К.: Наукова думка, 1989.

⁴ Див.: *Ермоленко А.Н.* Коммуникативная философия и буржуазно-либеральный «диагноз эпохи» // *Личность в буржуазном обществе: тенденции 80-х годов.* — К.: Наукова думка, 1988. — С. 116–157; *Лях В.В., Ермоленко А.Н.* Дилемма рационализма и иррационализма в современной буржуазной философии // *Идеалистическая философия и идеалистические доктрины современной буржуазии.* — К.: Наукова думка, 1983. — С. 50–92; *Ермоленко А.Н., Райда К.Ю.* Превращенные формы социальной рациональности. — К.:

слід назвати дослідження «постекзистенціалізму», які започаткував співробітник відділу К. Райда⁵.

В цей час у відділі також здійснено перші спроби дослідження співвідношення західної та східної філософії⁶.

Важливим елементом розвитку історико-філософських досліджень є продовження та вдосконалення започаткованої раніше традиції перекладу філософських текстів. Співробітникам відділу сучасної зарубіжної філософії для здійснення ґрунтовних досліджень було необхідно аналізувати праці зарубіжних авторів, а для співробітників відділу історії філософії на Україні потреба у перекладах була зумовлена необхідністю працювати з текстами латиною, давньогрецькою та старослов'янською мовами, фахівців з яких на українських теренах було небагато. Внаслідок цього довкола Інституту філософії АН УРСР сконцентрувалася певна наукова спільнота, спрямована на здійснення таких досліджень. Переважно це були випускники різних дисциплін соціогуманітарного профілю, серед яких слід виокремити про-

Наукова думка, 1987; *Ермоленко А.Н.* Критика буржуазных концепций «социальной рациональности» // Критика буржуазных концепций науки. — К.: Наукова думка, 1986. — С. 20–41; *Ермоленко А.Н.* Критика неоконсервативной концепции «власти интеллектуалов» // Современный антикоммунизм: социально-философские концепции. Критический анализ. — К.: Наукова думка, 1988. — С. 82–111; *Ситниченко Л.А.* Философско-антропологические интерпретации проблемы человеческого общения // Современная буржуазная философия человека. Критический анализ. — К.: Наукова думка, 1985. — С. 171–186; *Ситниченко Л.А.* Проблема общения в социальном познании: противоположность диалектико-материалистического и идеалистического подходов // Проблемы философии. — 1985. — Вып.66. — С. 93–100; *Ситниченко Л.А.* Общество, общение, личность: попытки преодоления антиномии // Личность в буржуазном обществе: тенденции 80-х годов. — К.: Наукова думка, 1988. — С. 157–179; *Ситниченко Л.А.* Человеческое общение в интерпретации современной западной философии (критический анализ). — К.: Наукова думка, 1990.

⁵ Див.: *Райда К.Ю.* Интерпретация взаимоотношений личности и общества в постэкзистенциальной философии // Личность в буржуазном обществе: тенденции 80-х годов. — К.: Наукова думка, 1988. — С. 180–213; *Райда К.Ю.* Отражение деструкции сознания личности в философии экзистенциализма // Современная буржуазная философия человека. — К.: Наукова думка, 1985. — С. 130–147; *Райда К.Ю.* «Экзистенциальный марксизм»: парадоксы и противоречия // Современный антикоммунизм: социально-философские концепции. — К.: Наукова думка, 1988. — С. 240–253; *Райда К.Ю., Гордиенко А.Т.* Перспективы постмодерна и экзистенциализма // Социальная перспектива: философско-методологический анализ современных зарубежных концепций. — К.: Наукова думка, 1992. — С. 85–117; *Райда К.Ю.* О специфике «неоэкзистенциализма» как способа неклассического философствования // Специфика философского знания и общественная практика. — Вып. IV. — М.: Институт философии АН СССР, 1986. — С. 96–100; *Райда К.Ю.* Проблема рациональности в экзистенциальной социологии Дж. Дугласа // Молодёжь и творчество: социально-философские проблемы. — М., 1988. — С. 146–148.

⁶ Див.: *Любимый Я.В.* Проблема индивидуальности в альтернативных философских концепциях — структурализм и дзен-буддизм // Личность в буржуазном обществе: тенденции 80-х годов. — К.: Наукова думка, 1988. — С. 214–235.

фесійних філологів — знавців латини та старослов'янських мов, адже була гостро відчутна потреба у фахівцях, які могли працювати з автентичними текстами та мали хист не лише здійснити непоганий переклад, а й адаптувати опрацьований матеріал до вимог сучасного наукового дискурсу. В цій сфері особливо продуктивною була співпраця з науковцями із Львова (М. Кашуба, В. Литвинов, М. Рогович, Я. Стратій, І. Паславський та ін.) [Лісовий, 2007b: с. 137].

Для відділу сучасної зарубіжної філософії ця проблема мала свої особливості, оскільки стосувалася роботи з працями західних філософів, яких позначали ідеологічним штампом «буржуазна філософія» і які не завжди були у вільному доступі для науковців. Зокрема, співробітники відділу сучасної зарубіжної філософії відділу того часу зауважують, що роботу над перекладами праць сучасних зарубіжних філософів у той період ускладнювала ціла низка ідеологічних та бюрократичних перепон. Так, легально працювати з більшістю таких праць можна було лише в «спецфондах», доступ до яких теж був нелегкою справою. Тим паче, що київські фонди іноземної літератури були доволі бідними та обмеженими, що спонукало дослідників їздити працювати до Москви, що було недешевим задоволенням. Звичайно, була філософська література, яка різними шляхами нелегально потрапляла до Києва, але робота з такою літературою мала в собі певні ризики, що, закономірно, гальмувало її рецепцію та потрапляння в активний обіг у вітчизняному філософському дискурсі. Таким чином, значну кількість перекладів та написаних аналітичних статей здійснювали для власного розвитку; ці праці потрапляли в шухляду до «кращих часів». Згодом, з набуттям Україною незалежності, ці напрацювання активно залучали до філософського дискурсу, що є одним із пояснень стрімкого зростання історико-філософських досліджень, публікацій та перекладів на початку 1990-х років.

У 1980-х роках у відділі сучасної зарубіжної філософії була продовжена перекладацька традиція, закладена першим завідувачем відділу А. Аветисяном, який, зі слів В. Ляха, намагався укомплектувати відділ співробітниками, що знали іноземні мови та могли читати зарубіжні джерела мовою оригіналу. Було здійснено цілу низку перекладів праць сучасних зарубіжних філософів, унаслідок чого до вітчизняного наукового обігу було залучено праці екзистенціалістів, представників німецької комунікативної філософії, теоретиків постмодерну, постіндустріального та інформаційного суспільства [Лях, 2016: с. 38]. Несправедливо було б сказати, що у працях того часу не було ідеологічних мотивів, звичайно, вони були, і не завжди вони були даниною традиції чи вимушеною необхідністю. Чимало науковців були переконаними марксистами і працювали над ідеологічною лінією своєї країни. Їх можна зрозуміти, адже вони були «продуктом свого часу», «продуктом» усюдисущої радянської ідеології. Багато дослідників свято вірили у правильність ідеологічної лінії партії. Зокрема, у 1984 році при створенні єдиного історико-філософського відділу було утворено сектори, в назвах яких

відображено його головні дослідницькі завдання: *сектор марксистсько-ленінської критики сучасної буржуазної філософії* (керівник — д-р філос. наук, професор А.Т. Гордієнко), *сектор методологічних проблем контрпропаганди* (керівник — В.О. Курганський), *сектор домарксистської філософії на Україні* (керівник — д-р філос. наук, старший науковий співробітник В.М. Нічик) та *сектор історії марксистсько-ленінської філософії в Українській РСР* (керівник — канд. філос. наук, доцент П.Т. Манзенко). За свідченнями В. Ляха, це був період нового етапу «холодної війни» за часів адміністрації Р. Рейгана, коли розпочався новий етап військового та ідеологічного протистояння США та СРСР [Лях, 2016: с. 39].

Цікаву точку зору щодо критики буржуазної філософії, яка була неодмінним методологічним принципом тогочасних історико-філософських досліджень, висловив нинішній завідувач відділу історії зарубіжної філософії професор В. Лях. Він зауважив, що не варто аж надто критикувати критичний підхід до філософських праць зарубіжних філософів, оскільки за правильного підходу він містить у собі щонайменше два позитивні моменти: будь-яка критика має бути об'єктивною, а щоб вона була такою, дослідник має добре вивчити об'єкт критики та непогано орієнтуватися у напрямках та тенденціях у сучасній зарубіжній філософії, щоб не виглядати некомпетентним. Понад те, критичний підхід вимагає певного рівня ерудиції, аналітичних здібностей та дослідницької сміливості, які й нині не часто зустрінеш. В. Лях наполягає, що незважаючи на те, що на відділ покладали передусім завдання критики буржуазної філософії, високий науковий потенціал співробітників давав змогу не опускатися до огульної критики, а робити критику змістовною, з посиланнями на першоджерела [Лях, 2016: с. 38–39]. Ще однією цінною інформацією, яку ми знаходимо у статті В. Ляха, опублікованій у ювілейному числі «Філософської думки», приуроченому до 70-річчя Інституту філософії, є дані про те, що за часів політичного курсу М. Горбачова на «перебудову» в працях відділу термін «буржуазна філософія» почали замінювати терміном «немарксистська» або «західна філософія», що є промовистим свідченням зниження градусу ідеологічного протистояння із західною філософією та лібералізації наукових досліджень, часткового звільнення від тягара критики буржуазної філософії [Лях, 2016: с. 39].

Варто зазначити, що на історико-філософські студії Інституту філософії пізньорадянського періоду значний вплив справило кілька подій. Однією з таких подій був арешт та засудження у 1972 році працівників Інституту — В. Лісового (молодший науковий співробітник відділу філософської та соціологічної думки на Україні) та Є. Пронюка (бібліограф Інституту) за звинуваченням в «українському буржуазному націоналізмі». Під підозру та пильний нагляд силових органів потрапили й інші співробітники відділу філософської та соціологічної думки на Україні — молодші наукові співробітники С. Кудра та В. Бишовець, внаслідок чого їх було звільнено [Ше-ремета, 2013].

Закономірним є те, що після згаданих політичних справ відділ було знекровлено та надломлено. Зазначені події мали значний вплив і на інших співробітників Інституту, примушуючи їх озиратися і перестраховуватися. Понад те, ці події вплинули на видавничу діяльність відділу: підготовлені в цей період праці під різними приводами було відправлено на перевірку та доопрацювання. До переліку таких праць належить «Історія філософії на Україні», перші два томи з трьох якої побачили світ лише у 1987 році. Подібна доля спіткала і плановане видання філософських творів Теофана Прокоповича, боротьба за яке тривала аж до початку 1980-х років⁷. Як свідчить О. Шеремета, деякі рукописи, рекомендовані до друку на засіданнях Вченої Ради у 1972 році, взагалі не було надруковано. До них належать монографія В. Євдокименка «Філософія на Україні. Її минуле і сучасність», збірник матеріалів Ужгородської конференції «З історії філософії на Україні ХІХ — ХХ ст.», монографія В. Лісового «Логіко-філософський аналіз повсякденної мови» [Шеремета, 2013: с. 96–100].

Слід також наголосити те, що ця ситуація не минула безслідно й для Інституту загалом: значно посилювалися внутрішня та зовнішня цензура та нагляд за «чистотою» лав співробітників, що не могло позитивно відобразитися на наукових дослідженнях. Понад те, як свідчить В. Лісовий, страх перед репресіями породив явище самоцензури: деформації мислення та мовлення, які не є прямим наслідком вимог з боку зовнішньої цензури — редакторів, видавництв, зрештою, «Головліту» (установи, яка давала остаточний дозвіл на публікацію). Звичайно, що за таких умов працювати було вкрай складно, і це накладало свій відбиток на роботу науковців [Лісовий, 2007: с. 72].

Інша знакова подія для розвитку історико-філософських студій Інституту філософії АН УРСР сталася у 1984 році, коли відбулося об'єднання відділів історії філософії на Україні та сучасної зарубіжної філософії в єдиний відділ історії філософії. Очолив об'єднаний відділ д-р філос. наук А.Т. Гордієнко. У такому вигляді відділ проіснував до 1989 року, коли відділи знову реформували, в результаті чого постали відділи сучасної зарубіжної філософії та історії філософії на Україні. Згадана ситуація перманентних реорганізацій також вносила певні дезорганізацію та дискомфорт у функціонування відділів та наукову діяльність співробітників.

Важливою інформацією, яку ми отримуємо з архівних фондів справ Інституту, є розгляд планів-перспектив дисертацій та власне дисертаційних досліджень прикомандированих до Інституту здобувачів та стажерів. З них ми зокрема дізнаємося, що Інститут філософії на той час був не лише одним із головних центрів філософської освіти УРСР, а й флагманом вітчизняної філософської науки, де здійснювали стажування та готували кадри для різних регіонів республіки. Варто також підкреслити, що в архівних матеріалах ми знаходимо багато даних про прикомандирування для виконання дисер-

⁷ Див.: Прокопович Ф. Філософські твори: В 3-х т. — К.: Наукова думка, 1979–1981.

таційних досліджень до Інституту або ж розгляд науковцями відділу дисертацій, підготовлених в установах Міністерства освіти в досліджуваний період. Багато з науковців, які стажувалися або були прикріпленими для написання дисертаційних робіт у відділі, нині є відомими філософами (М. Култаєва, Б. Голловко, П. Саух та ін.).

Цікаво було також порівняти протоколи засідань двох відділів. Є один момент, який впадає в око при їх дослідженні: значну кількість протоколів відділу історії філософії на Україні написано українською мовою, натомість майже всі протоколи відділу сучасної зарубіжної філософії написано російською мовою. Ця тенденція майже повністю зберігається стосовно статей та книг, які видавали в досліджуваний період відділи, — співробітники відділу історії філософії на Україні значно більше видавали своїх праць українською мовою, що закономірно пояснює специфіка роботи цього відділу.

Архівний фонд Інституту філософії дав нам можливість простежити ще один факт, який свідчить про вимушений характер «критики буржуазної філософії» та застосування ідеологічних штампів — це назва дисертацій, над якими працювали співробітники відділів. Показовим тут є той факт, що на початкових етапах написання дисертацій згадані вище явища мали лише незначний характер, більше їх виникало на стадії рекомендації до захисту, проте і в цьому випадку їх було менше порівняно з розділами планових тем та монографіями, які видавали на їх основі. Таким чином, архівні матеріали протоколів засідання відділів дають змогу простежити траєкторію розвитку дисертаційних досліджень того часу в контексті їх ідеологічного «дооснащення».

Слід також зауважити, що у той чи той спосіб до історико-філософської проблематики зверталися співробітники й інших відділів Інституту, що є закономірним і свідчить про універсальність історико-філософських досліджень. Отже, ще одним із напрямків історико-філософських студій, за свідченням В. Горського, стала традиція, заснована директором Інституту В. Шинкаруком, яка стосувалася активної рецепції спадщини німецької класичної філософії. Колектив талановитих учених, який згодом став відомий як Київська світоглядно-антропологічна школа, під керівництвом видатного науковця здійснює плідне вивчення проблем діалектики, логіки та теорії пізнання на ґрунті аналізу філософії Канта, Гегеля, Фюрбеха та інших представників німецької філософської класики [Горський, 2004: с. 390]. Проте, як свідчить Є. Андрос, найголовнішою, найпомітнішою заслугою В. Шинкарука у царині філософії та духовної ситуації доби загалом було започаткування ним повороту до дослідження філософсько-антропологічної проблематики [Андрос, 2010: с. 6].

У статті В. Лісового знаходимо інформацію про те, що у 1980-ті роки було започатковано нові та продовжено вже існуючі історико-філософські дослідження з напрямків західної філософії ХХ сторіччя, автори яких спиралися на тексти мовою оригіналу, зокрема, дослідження феноменології та

герменевтики (С. Кошарний), дослідження М. Поповича з історії логіки та К. Жоля з історії індійської логіки [Лісовий, 2007а: с. 131].

Підсумовуючи, зазначимо, що особливістю досліджуваного періоду є те, що саме у 1980-х роках (особливо у другій половині десятиріччя) окреслився рух до світоглядної переорієнтації наукових досліджень, адже занепад СРСР став відчутним і в ідеологічній площині — послаблення ідеологічного тиску, у свою чергу, стало сигналом для наукових досліджень нового зразка — більш об'єктивних та менш політично заангажованих, позбавлених великої кількості ідеологічних штампів та кліше.

Важливим елементом розвитку історико-філософських досліджень є продовження та вдосконалення започаткованої раніше традиції перекладу філософських текстів. Для відділу сучасної зарубіжної філософії це було викликано необхідністю аналізувати праці зарубіжних авторів, а для відділу історії філософії на Україні потреба у перекладах була зумовлена необхідністю працювати з текстами латинською, старогрецькою та старослов'янською мовами. З цією метою у відділі запрошували фахівців з різних міст УРСР з добрим володінням іноземними мовами, латиною та старослов'янськими мовами, що давало змогу здійснювати дослідження на високому рівні.

Відділ історії філософії на Україні в цей час займався низкою філософських досліджень: дослідженням філософії в Острозькій академії, братських школах, філософських ідей, відображених у полемічній літературі. Пріоритетним напрямком досліджень цього відділу в досліджуваний період є систематичне вивчення філософських ідей періоду Київської Русі, яке до цього часу не здійснювали.

У відділі сучасної зарубіжної філософії продовжуються дослідження феноменології, філософії життя, екзистенціалізму, неофройдизму, поглядів теоретиків індустріального та постіндустріального суспільства, постмодернізму й започатковуються дослідження комунікативної філософії та «пост-екзистенціалізму» в розмаїтті його проявів у соціогуманітарній сфері, які на той час не мали аналогів в СРСР.

Варто зауважити, що лібералізація політичного клімату позитивно відобразилася на історико-філософських студіях Інституту філософії, але ще була відчутна творча «затиснутість», і це не дивно, оскільки політичні репресії не минули й Інститут філософії. Згадка про трагічну долю колег була серйозним чинником, який впливав на спосіб та форми філософування. З одного боку, відчували страх перед каральною машиною СРСР, з іншого боку, мала місце відданість традиції. Такий стан справ є закономірним з огляду на те, що історико-філософські дослідження радянської доби завжди мали ідеологічне підґрунтя та спрямування. Більшою мірою це стосується історії зарубіжної філософії, яку використовували як засіб ідеологічної боротьби з вадами буржуазної філософії та ідеології. Особливо цю тенденцію простежуємо в період чергового загострення так званої «холодної війни» за часів адміністрації

Р. Рейгана, коли у відділі було створено сектор методологічних проблем контрпропаганди. Проте, незважаючи на зазначене вище, історико-філософські дослідження в Інституті філософії завжди були актуальними і здійснювали їх не лише фахові історико-філософські відділи, а й співробітники інших відділів, що було зумовлено потребою провадити ґрунтовні та сучасні наукові дослідження, які б не відставали від вимог часу та були орієнтирами для дослідників з інших установ. Напрацьовані співробітниками відділів матеріали та методологічні підходи в подальшому заклали вагоме підґрунтя для розвитку історії вітчизняної філософії за доби незалежності, що знайшло свій вияв у стрімкій появі цілої низки досліджень та публікацій, які з різних причин не було видано до здобуття Україною незалежності.

Ще одним висновком, який впливає з проведеного дослідження, є те, що історик філософії, який здійснюватиме дослідження філософії радянського періоду, у першу чергу має зважати на сутнісні речі досліджень, розуміючи вимушений характер «ритуальних» вкраплень ідеологічних штампів, які часто-густо не мали жодного стосунку до контексту наукової розробки. Відтак критикувати надмірну заідеологізованість філософських розробок та текстів того часу не варто без урахування специфіки часу та політичної ситуації, в яких здійснювали дослідження.

ДЖЕРЕЛА

- Андрос, Є. (2010). В.І. Шинкарук як ініціатор антропологічного повороту в українській філософії ХХ сторіччя. В: *Філософські діалоги*, 4 (1): Філософсько-антропологічне читання: творча спадщина В.І.Шинкарука та сьогодення (с. 5–13). Київ.
- Бистрицький, Є. (2003). Метафізика пізнього радянського марксизму: Вадим Іванов. В: *Філософсько-антропологічні студії (Пізній радянський марксизм та сьогодення (До 70-річчя Вадима Іванова))* (с. 4–19). Київ.
- Вдовина, О. (2013). Філософська думка Київської Русі очима українських радянських дослідників. В: *Філософська думка*, 1, 48–56.
- Горський, В.С., Кислюк, К.В. (2004). *Історія української філософії*: Підручник. Київ: Либідь.
- Лісовий, В.С. (2007а). Українська філософська думка 60–80-х років, стаття I. *Філософська думка*, 3, 64–80.
- Лісовий, В.С. (2007б). Українська філософська думка 60–80-х років, стаття II. В: *Філософська думка*, 4, 117–139.
- Лях, В. (2016). Відділ історії зарубіжної філософії: здобутки і перспективи. В: *Філософська думка*, 6, 38–44.
- Шеремета, О. (2013). Радянські дослідження філософської думки України: ідеологічний та адміністративний контекст дослідницьких стратегій. В: *Філософська думка*, 1, 90–102.

Одержано 08.12.2018

REFERENCES

- Andros, Ye. V. (2010). V. I. Shynkaruk as the initiator of the anthropological turn in the Ukrainian philosophy of the 20-th century. In: *Philosophical Dialogues*, 4 (1): Philosophical and an-

- thropological readings: The creative heritage of V.I. Shynkaruk and nowadays (pp. 5-13). Kyiv
- Bystrytsky, Ye. (2003). Metaphysics of late Soviet Marxism: Vadym Ivanov. In: *Philosophical and anthropological studies* (pp. 4-19). Kyiv.
- Vdovina, O. (2013). The philosophical thought of Kievan Rus' by Ukrainian Soviet scholars. *Philosophical thought*, 1, 48-56.
- Gorsky, V.S., Kisliuk, K.V. (2004). *History of Ukrainian Philosophy*: Textbook. Kyiv: Lybid'.
- Lisovy, V.S. (2007a). Ukrainian philosophical thought in the 60's and 80's, article I. *Philosophical Thought*, 3, 64-80.
- Lisovy, V.S. (2007b). Ukrainian philosophical thought in the 60's and 80's, article II. In: *Philosophical Thought*, 6, 117-139.
- Liakh, V. (2016). Department of History of Foreign Philosophy: Achievements and Prospects. In: *Philosophical thought*, 6, 38-44.
- Sheremeta, O. (2013). Soviet studies of philosophical thought in Ukraine: the ideological and administrative context of research strategies. In: *Philosophical thought*, 1, 90-102.

Received 08.12.2018

Roman Samchuk

THE SPECIFICS OF HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL STUDIES IN THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY OF THE UKRAINIAN ACADEMY OF SCIENCES IN 1980^S

The paper clarifies specific features of historical and philosophical studies of the Institute of Philosophy of Ukrainian Academy of Sciences in the 80s. Analyzing the archive materials, author reconstructs historical and philosophical studies of the Institute. The investigation reveals that in the Soviet period philosophy was substantially subordinated to the Communist Party platform; as a result, historical and philosophical studies could not fully develop. However, the period of “Perestroika” (restructuring) of the Soviet state had also become the “restructuring” of domestic philosophy. At this time new areas of research emerge: philosophy of Kievan Rus' and communicative philosophy. Studies theretofore commenced, like phenomenology, philosophy of life, existentialism, neo-Freudianism, theoretical concepts of industrial and postindustrial society, postmodern, also continued to develop rapidly. Several lines of research were established that are relevant and continue to develop in our time.

Keywords: history of philosophy, philosophy in Ukrainian Institute of Philosophy, “restructuring”, the late Soviet period, the ideological pressure.

Самчук, Роман — кандидат філософських наук, учений секретар Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

Samchuk, Roman — PhD in philosophy, academic secretary at H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, National Academy of Sciences of Ukraine.
